

***AMOR
PATRIAE
NOSTRA
LEX***

Zeszyty Muzeum Romantyzmu

IV

Opinogóra 2017

. AMOR PATRIAE NOSTRA LEX .

ZESPÓŁ REDAKCYJNY:

Roman F. Kochanowicz
Aldona Łyszkowska
Wojciech Jerzy Górczyk

DTP:
Wanda Mierzejewska

Muzeum Romantyzmu w Opinogórze
ul. Z. Krasieńskiego 9
06-400 Opinogóra
tel./fax (23) 671 70 25
e-mail: mr@muzeumromantyzmu.pl
<http://www.muzeumromantyzmu.pl>

ISSN 2543-7240

Muzeum Romantyzmu w Opinogórze jest instytucją finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Mazowsze.
serce Polski

Druk i oprawa:
Drukarnia Sprint s.c.
ul. Pułtuska 70
06-400 Ciechanów

Wojciech Jerzy Górczyk
Muzeum Romantyzmu w Opinogórze

KOŚCIÓŁ FARNY W CIECHANOWIE ORAZ JEGO ZWIĄZKI Z KRASIŃSKIMI

POCZĄTKI PARAFII CIECHANOWSKIEJ

Pierwsza wzmianka o parafii ciechanowskiej pochodzi z 1385 roku¹, drewniany kościół parafialny pw. Narodzenia NMP, został wzniesiony w pobliżu grodu kasztelańskiego na farskiej górze, być może w miejscu, gdzie stała domniemana XI-wieczna drewniana kaplica benedyktyńska². Już na wstępie należy zaznaczyć, że istnienie XI-wiecznej drewnianej kaplicy na „farskiej górze” w Ciechanowie, w miejscu gdzie dzisiaj znajduje się zakrystia kościoła farnego, jest tylko domniemaniem. Jerzy Gaczyński utrzymuje, że badania archeologiczne przeprowadzone w latach 20. ubiegłego wieku przez Erazma Majewskiego³ wskazują, że w miejscu dzisiejszej zakrystii kościoła farnego znaleziono pozostałości kamiennej rotundy z 1. poł. XI w., umieszcza on także dokładny plan i opis tej rotundy. Jednak cały problem polega na tym, że Gaczyński powołując się na Majewskiego nie pisze, o jaką konkretnie pracę Majewskiego chodzi, bądź też, jaki dokument potwierdzałby, że Majewski takie badania przeprowadził i gdzie, ewentualnie, wyniki tych badań się znajdują i skąd o nich wie sam Gaczyński. Analizując publikacje Majewskiego, można zauważyć, że archeolog ten nigdzie nie wspomina, aby kiedykolwiek prowadził takie badania w Ciechanowie. Brak jest jakichkolwiek śladów tych badań, również, w archiwum PAN czy Instytucie Archeologii UW, a tym bardziej wyników takich badań. Te fakty każą nam jednoznacznie uznać, że informacja o kamiennej rotundzie jest tylko i wyłącznie konfabulacją. Stanisław Suchodolski kategorycznie stwierdza, że informacje dotyczące

¹ W.J. Górczyk, *Topografia sakralna Ciechanowa do roku 1600*, „Biezuńskie Zeszyty Historyczne”, nr 30 (2016), s. 65; M. M. Grzybowski, *Ciechanów. Szkic z dziejów parafii*, Płock 1988, s. 8; I. Galicka, H. Sygietyńska [Wstęp], [w:] *Ciechanów i okolice*, „Katalog zabytków sztuki w Polsce”. T. 10, [Województwo warszawskie], z. 1, Warszawa: Instytut sztuki PAN, 1977, s. 4; *Diecezja Płocka – Struktura personalno-administracyjna*, W. Lis (red.), Płock 1978, passim.

² W.J. Górczyk, *Topografia sakralna Ciechanowa do roku 1600*, s.56.

³ J. Gaczyński, *Zagadki kamiennych rotund*, [w:] *Mazowsze Ciechanowskie – Moja Mała Ojczyzna*, A. Kociszewski (red.), Ciechanów 1996, s. 82-84.

Fara. Widok od strony południowej (fot. W.J. Górczyk)

kamiennej rotundy są tylko wytworem fantazji jednej osoby, co gorsza wzbogaconym o fałszerstwa m.in. list o rzekomych znaleziskach archeologicznych⁴, oraz sfalszowany tzw. rocznik ciechanowski, o owym fałszerstwie, jak to określa profesor Elżbieta Kowalczyk, „dokonanym przez >>historyka<<, grasującego w latach osiemdziesiątych w Ciechanowie”⁵, można powiedzieć, że niestety ciągle jest żywe w świadomości zbiorowej ciechanowian. Historycy piszący o kamiennej rotundzie z 1. poł. XI w.

⁴ S. Suchodolski, *Uwaga, fałszerstwo! O rzekomych znaleziskach denarów z legendą GNEZDVN CIVITAS i innych monet z czasów Bolesława Chrobrego*, „Notae Numismatae. Zapiski Numizmatyczne”, tom III/IV, s.303-321.

⁵ E. Kowalczyk, *O wykorzystaniu badań archeologicznych w pracach historycznych*. „Kwartalnik Historyczny”, nr 4 (1998), s.132.

. AMOR PATRIAE NOSTRA LEX .

powołują się tylko na Gaczyńskiego i nie są w stanie podać, i nie podają, jakie badania potwierdzają istnienie pozostałości rotundy z 1. poł. XI w. w Ciechanowie⁶.

Można jedynie przypuszczać, że w podczas budowy zakrystii w 1921 r.⁷ przy kościele farnym w Ciechanowie być może natrafiono na ślady wcześniejszej budowli, co jednak nie jest pewne. Nie przeprowadzono żadnych badań archeologicznych, stąd pozostaje tylko domniemanie, co do czasu powstania tej rzekomej budowli, jej przeznaczenia, jak i samego jej istnienia. Sprawy nie ułatwia fakt, że do tej pory na farskiej górze przeprowadzono jedynie archeologiczne badania sondażowe⁸.

Można przyjąć, że w Ciechanowie była kaplica wzniesiona przez benedyktynów z Mogilna, ale najwcześniej w 2. poł. XI w. i z całą pewnością nie kamienna rotunda, a drewniana kaplica⁹. Za taką koncepcją, przemawia fakt, że Ciechanów jest wymieniony w „falsyfikacji mogileńskim”¹⁰. Widnieje tam zapis:

Et hec sunt nominacastrorum: Grudenczch, Zacroczin, Syrozch cum mediotheloneo per fluvium Bug; Ripin, Scechin, Seprch, Nowum Radcez, Oszelzch, Zyremdzco, Cechonow, Stolpsco, Grebezco, Nasylsco, Wysze-grod, Ploczch, Dobrzin, Wlodislaw, Przypusth, Plonzch; in Llonzindecem-marcas, in Sbuczimirseptemmarcas, in Sarnowduasmarcas et dimidiam, in Rospirseptemmarcas¹¹.

Można, zatem przypuszczać, że Benedyktyni w 2. poł. XI w. wzniesli w Ciechanowie świątynię. Była to zapewne niewielka kaplica z drewna. Można także domniemywać, że była ona pod wezwaniem św. Wojciecha i stąd powstało lokalne podanie, że św. Wojciech przed śmiercią przebywał w Ciechanowie¹². Cześć historyków wysnuła tezę, że święty faktycznie przebywał w Ciechanowie¹³, jednak ta koncepcja również była oparta na „mystyfikacji ciechanowskiej”. Mistyfikacja ciechanowska, czyli sfabrykowanie rzekomego rocznika, którego dopuścił się wspomniany już „historyk” została wyczerpująco opisana przez Henryka Rutkowskiego z PAN na łamach Kwartalnika

⁶ Informacje o istnieniu w Ciechanowie rotundy z 1. poł. XI w. można znaleźć m.in.: M. M. Grzybowski, *Ciechanów. Szkic z dziejów parafii*, s. 4-6.

⁷ *Ibidem*, s. 5.

⁸ I. Górską, *Badania sondażowe na Farskiej Górze w Ciechanowie*, „Wiadomości archeologiczne”, t.34/3-4 (1969), s. 436-442.

⁹ W. J. Górczyk, *Herb Ciechanowa*, „Notatki Płockie”, t. 58 (2013), nr 2, s. 6-7, pp. 49 i 50.

¹⁰ W. J. Górczyk, *Topografia sakralna Ciechanowa do roku 1600*, s. 57.

¹¹ *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, Poznań 1887, s. 3-5.

¹² K. Raniecki, *Grody świętego Wojciecha, Ciechanów, Ciechocinek, Cieszyn. Nowy pogląd na stare wydarzenia dziejowe na podstawie wykopalisk ciechanowskich*, Ciechanów 1936.

¹³ M. M. Grzybowski, *Ciechanów. Szkic z dziejów parafii*, s. 4-5.

Historycznego¹⁴, Studiów Źródłoznawczych¹⁵ i Przeglądu Historycznego¹⁶. Kazimierz Pacuski z PAN, po konsultacjach z mediewistami z IH PAN, uznał, że rzekome odkrycie tzw. „rocznika ciechanowskiego” jest mistyfikacją¹⁷. Elżbieta Kowalczyk trafnie podsumowała, że:

„horrorem są kolejne brednie o istnieniu w Ciechanowie świątyni Swaróżyca, (...) o nadaniu tej miejscowości prawa miejskiego przez Konrada II, powtórzone za ciechanowskim fałszerzem, który w drugiej połowie XX wieku sfabrykował (...) tzw. „rocznik ciechanowski”¹⁸.

Odrzucając wszystkie tezy oparte na mistyfikacji ciechanowskiej, jak i na konfabulacjach o rzekomych badaniach, które miał przeprowadzić Majewski, a opierając się jedynie na faktach, czyli na „falsyfikacie mogileńskim”, miejscowym podaniu o rzekomym pobycie św. Wojciecha w Ciechanowie, można domniemywać, że w Ciechanowie w 2. poł. XI w. powstała drewniana budowla sakralna pw. św. Wojciecha. Takie domniemanie jest tym bardziej dopuszczalne, że badania archeologiczne prowadzone w Grudusku wydają się potwierdzać informacje zawarte, w tzw. „falsyfikacie mogileńskim”¹⁹. Owa domniemana budowla sakralna byłaby drewnianą kaplicą misyjną.

Do czasu przeprowadzenia badań archeologicznych, w miejscu, gdzie miała znajdować się kaplica św. Wojciecha, nie można wykluczyć, że była to budowla z okresu późniejszego, niż 2. poł. XI w., jaki też, że nie była to budowla sakralna, ale obronna²⁰, a istnienie drewnianej kaplicy należy traktować jako domniemanie.

Ponieważ już w 1254 r. Ciechanów był siedzibą kasztelana ciechanowskiego *Rethiboriusa*²¹, można domniemywać, że kościół został ufundowany już w 2. poł. XIII w. jako kościół grodowy, być może na miejscu domniemanej misyjnej kaplicy

¹⁴ H. Rutkowski, *Rocznik ciechanowski jako mistyfikacja*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 98 (1991) nr 4, s. 75-82.

¹⁵ Idem, *O mistyfikacji ciechanowskiej raz jeszcze*, „Studia Źródłoznawcze. Commentationes”, t. 39 (2001), s. 139-145.

¹⁶ Idem, *Mistyfikacje Jerzego Gaczyńskiego*, „Przegląd Historyczny”, t. 52 (2011) z. 2, s. 325-335.

¹⁷ K. Pacuski, *Początki osad na obszarze dzisiejszego miasta Ciechanowa w świetle źródeł pisanych*, „Zapiski Ciechanowskie”, t. 8, Ciechanowskie Towarzystwo Naukowe, Ciechanów 1992, s. 70.

¹⁸ E. Kowalczyk (rec), *A. i R. Supkowie, Zamki i warownie ziemi mazowieckiej*, Warszawa 2002, „Rocznik Mazowiecki”, t. 15 (2003), s. 295.

¹⁹ Badania archeologiczne w Grudusku rozpoczęły się 26 czerwca 2010 r. i mają potrwać do czerwca 2012 r. Kieruje nimi Stanisław Petrykowski z firmy Archeo-Discoverers.

²⁰ W.J. Górczyk, *Ciechanów – zarys dziejów do XV w.*, „Kultura i Historia”, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, nr 19 (2011), *passim*.

²¹ *Kodeks Dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, Warszawa 1863, s. 18.

benedyktyńskiej, a w 1. poł. XIV w. została przy tym kościele erygowana parafia²². Na synodzie w 1506 r. biskup Erazm Ciołek powołał dekanat ciechanowski, który należał do archidiakonatu plockiego²³. Najstarszy zapis wizytacyjny parafii ciechanowskiej pochodzi z 1593 r., wynika z niego, że do parafii ciechanowskiej należało 55 miejscowości²⁴. Kościół ten spłonął ok. 1476 r.²⁵. Ze względu na brak jakichkolwiek źródeł nie można nic powiedzieć, o wyglądzie czy wyposażeniu drewnianego kościoła.

PSEUDOBAZYLIKA NARODZENIA NMP

Na miejscu zniszczonego pożarem kościoła zbudowano w 1. poł. XVI w. późnogotycki trzynawowy kościół murowany (pseudobazylikę), również maryjny²⁶. Na czas budowy murowanej fary wzniesiono drewniany kościół pw. św. Piotra. Kościół ten jest po raz pierwszy wymieniony w 1598 r., ale jako najstarszy kościół w Ciechanowie więc musiał być wzniesiony przed budową murowanej fary. O tym, że był to kościół, który pełnił funkcje sakralne tylko tymczasowo świadczy zapis, że jest to *kościół bez żadnych zapisów i funduszy na utrzymanie*²⁷. Kościół bez żadnych zapisów nie jest w stanie funkcjonować, stąd kościół św. Piotra korzysta z funduszy fary do czasu ukończenia jej budowy. Gdy fara zostaje ukończona kościół św. Piotra popada w ruinę i zostaje rozebrany w 1800 r.²⁸.

Kościół farny został wzniesiony z cegły, w niektórych partiach wzmocniony zendrówką, w dolnych partiach muru znajdują się glazy narzutowe. Otwory maculcowe, podobnie jak w przypadku kościoła augustianów, świadczą o użyciu rusztowania jednosłupowego. Przy wznoszeniu świątyni zatrudniono jednego z ciechanowskich mistrzów Jana lub Marcina Barana²⁹. Pseudobazylika ciechanowska posiada dwie kaplice transeptowe, jak pisze Hanna Sygietyńska i Izabella Galicka jest to najwcześniejszy

²² Galicka i Sygietyńska piszą „kolejne kościoły drewniane zapewne na miejscu pierwotnej kaplicy grodowej” – I. Galicka, H. Sygietyńska, *Ciechanów i okolice*, [w:] *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 10, [Województwo warszawskie], z.1, Warszawa: Instytut sztuki PAN, 197, s. 4. Wydaje się, że można przyjąć, iż parafia została erygowana przy kościele grodowym.

²³ W. Góralski, *Diecezja plocka i jej synody w okresie potrydenckim*, s. 162. Idem, *Z przeszłości synodalnej diecezji plockiej*, „Studia Plockie”, t. 13 (1985), s. 122.

²⁴ M.M. Grzybowski, *Ciechanów. Szkic z dziejów parafii*, s. 9.

²⁵ W.J. Górczyk, *Herb Ciechanowa*, „Notatki Plockie”, t. 58 (2013) nr 2, s. 4.

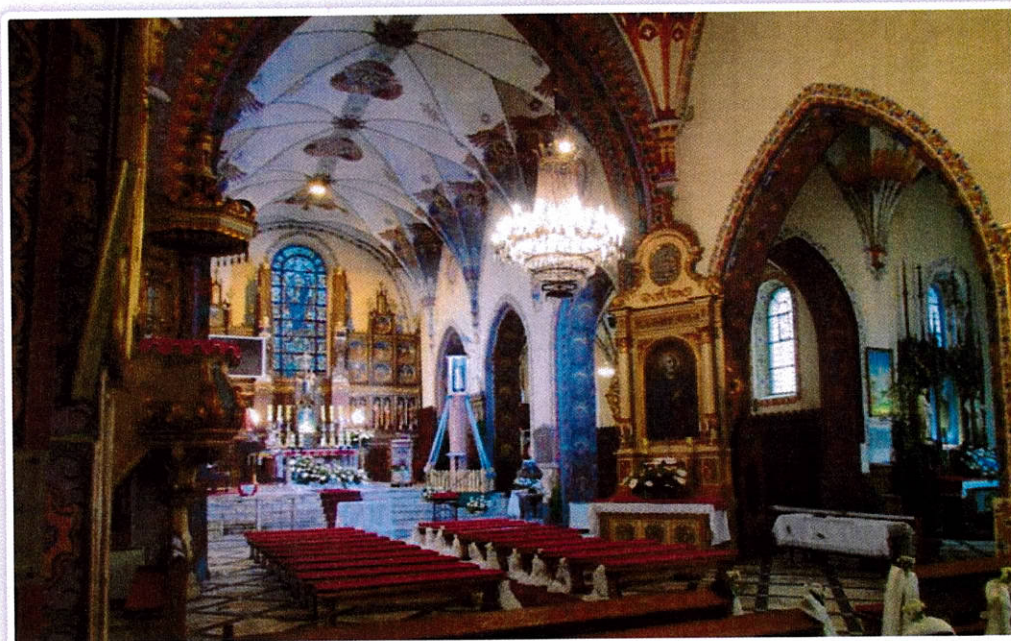
²⁶ I. Galicka, H. Sygietyńska, op. cit., s. IX.

²⁷ W.J. Górczyk, *Topografia sakralna Ciechanowa*, s. 69-70.

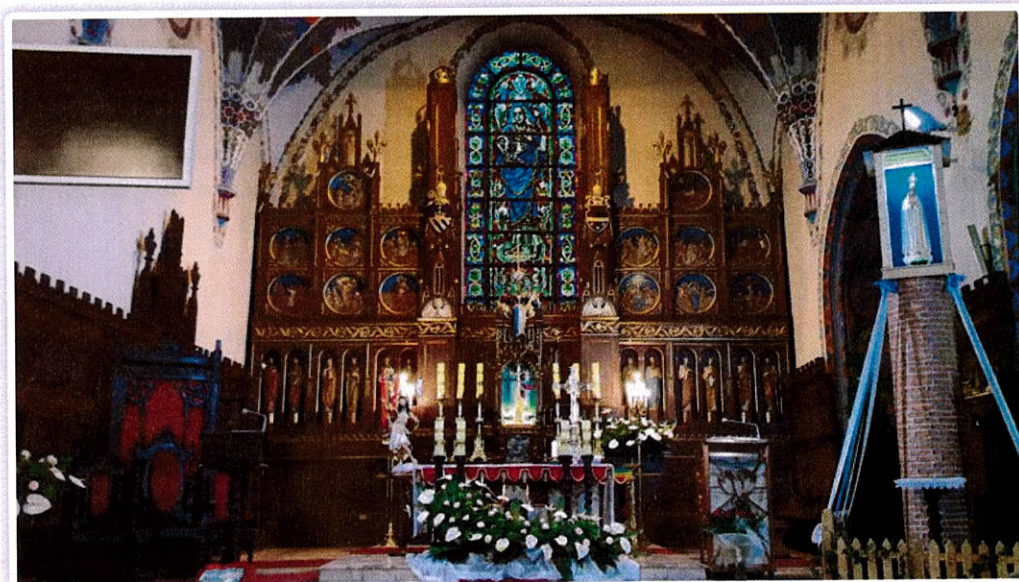
²⁸ Ibidem, s. 70.

²⁹ I. Galicka, H. Sygietyńska, op. cit., s. 4.

. AMOR PATRIAE NOSTRA LEX .

Nawa główna, widok na oltarz (fot. W.J. Górczyk)

Oltarz Główny (fot. W.J. Górczyk)

w Polsce przykład kaplic transeptowych³⁰. Jest to drugi, obok kościoła augustianów, późnogotycki kościół, który przetrwał w Ciechanowie do czasów współczesnych.

Fara ciechanowska wyróżnia się spośród innych świątyń mazowieckich, a odrębność pseudobazyliki ciechanowskiej charakteryzuje m.in:

„para pomieszczeń flankujących całą długość prezbiterium oraz szczególne rozwiązanie fasady, zryzalitowanej poprzez wysunięcie nawy głównej przed krótsze nawy boczne”³¹.

Kaplica Męki Pańskiej zachowała swoją późnogotycką formę, zaś południowa, św. Anny, została przebudowana już w 1841 r. lub nawet wzniesiona na nowo³², ponownie przebudowana w XX w.³³. Była jeszcze „Nieistniejąca dziś kaplica pw. Matki Bolesnej wzmiankowana jeszcze w 1740 r.”³⁴. Kościół był kryty dachówką nad prezbiterium, zaś w pozostałych partiach gontem, taki stan utrzymał się jeszcze do pocz. XIX w.³⁵. Murowana pseudobazylika ciechanowska jest kościołem orientowanym. Konsekwował go w 1551 r. biskup Andrzej Noskowski³⁶.

Na podstawie dokumentów w Archiwum Diecezjalnym w Płocku z lat 1598 i 1609 można stwierdzić, że pseudobazylika ciechanowska wsparta była na 11 kolumnach, miała drewniany sufit malowany, na tęczowej belce znajdował się Krucyfiks, posiadała ona 11 ołtarzy z 8 konsekrowanymi portatylami³⁷, ołtarz główny był rzeźbiony, złożony, w centrum ołtarza znajdowała się figura Matki Bożej z dziećmi na ręku w złotych koronach, w dolnej części ołtarza był przedstawiony Jesse z drzewem przedstawiającym genealogię Jezusa. W kościele była także rzeźbiona ambona okryta kilimem mazowieckim, niemalowane ściany były ozdobione 4 mazowieckimi kobiercami. Kościół posiadał również organy³⁸, 2 konfesjonały, czworo drewnianych drzwi. W zakrystii znajdowały się m.in. 13 srebrnych kielichów, srebrny

³⁰ Ibidem, s. X.

³¹ I. Galicka, H. Sygietyńska, *Sztuka gotycka (XIV-pocz, XV w)*, [w:] *Dzieje Mazowsza do roku 1526*, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006, s. 551.

³² I. Galicka, H. Sygietyńska, *Ciechanów i okolice*, s. 4.

³³ Od 1913 r. rozpoczęła się przebudowa kościoła wg Projektu Stefana Szyllera trwała do roku 1920.

³⁴ I. Galicka, H. Sygietyńska, *Ciechanów i okolice*, s.5.

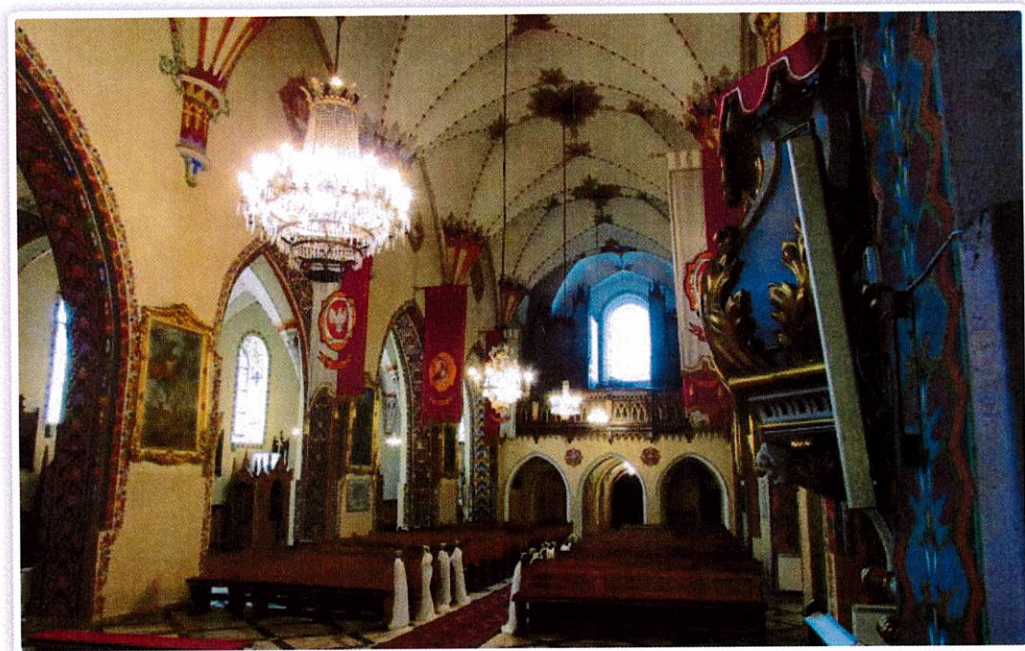
³⁵ M.M. Grzybowski, *Ciechanów. Szkic z dziejów parafii.*, s. 41-45.

³⁶ Ibidem, s. 9.

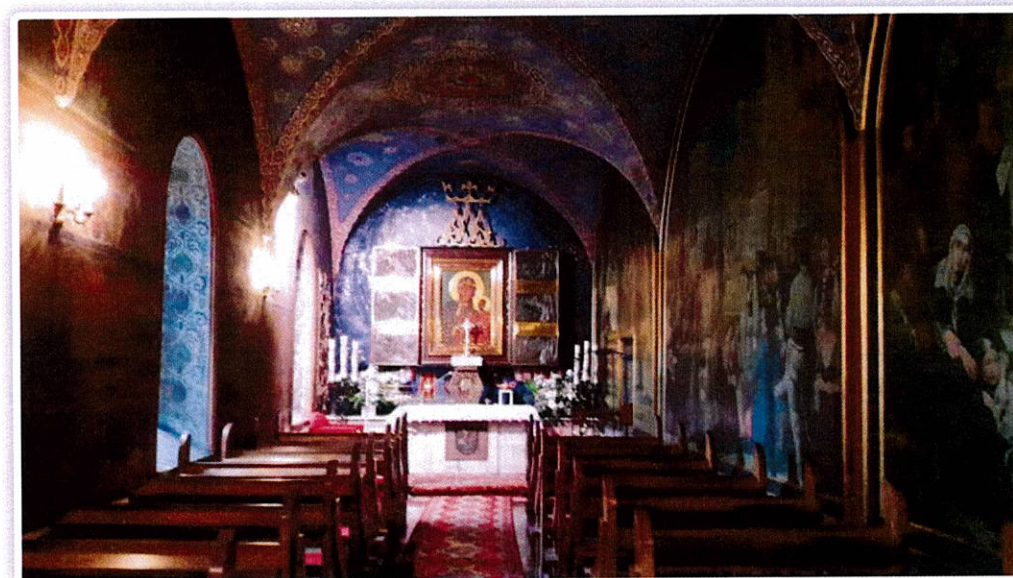
³⁷ W okresie późniejszym mogło być nawet 14 ołtarzy, tak wynika z dokumentów wizytacji z lat 1726-1775.

³⁸ Po raz pierwszy wzmiankowane w 1591 r. W dokumentach z wizytacji w 1609 r. jest mowa już od dwóch instrumentach. Por. Archiwum Diecezjalne w Płocku (dalej: ADP), *Acta Episcopalia*, vol. 5, k 81 v.

. AMOR PATRIAE NOSTRA LEX .

Nawa główna, widok na chór (fot. W.J. Górczyk)

Kaplica boczna (fot. W.J. Górczyk)

krzyż, bogate szaty liturgiczne³⁹. W roku 1779 jest wzmiankowany przywilej, na mocy którego cech ciechanowskich krawców otrzymał od bp płockiego Kazimierza w XV w. prawo chowania swoich zmarłych w jednej z kaplic pseudobazyliki w zamian za opiekę i pokrywanie kosztów remontu części kościoła⁴⁰ podobny przywilej posiadał także cech kupców⁴¹.

Również szlachta mogła chować swoich zmarłych w kościele farnym. W filarze nawy znajduje się późnogotycka płyta nagrobna Stanisława Szczurzyńskiego zmarłego w 1556 r. Zdobiona jest postacią rycerza w zbroi i kartuszami z herbami: Ostoja, Bobóg, Lubicz oraz Prawdzic.

Kazimierz Raniecki na podstawie „Wykaz przywilejów, dokumentów i aktów kościoła parafialnego w Ciechanowie” z 1784 r., który w okresie dwudziestolecia międzywojennego znajdował się w kancelarii parafii farnej w Ciechanowie, ustalił, że w 1590 r. w Ciechanowie było 15 księży. Proboszczami zaś byli kolejno: w roku 1420 Wawrzyniec (Laurentius)⁴², od 1451 r. Wincenty (Vincentius), od 1476 r. Stanisław z Lipia (Stanislaus de Lipie), kanonik warszawski, od 1514 r. Marcin Ciechanowski (MartinusCiechanoviensis), od 1533 r. Mikołaj (Nikolaus), kanonik płocki, od 1549 r. Mikołaj Kobylnicki (Nikolaus Kobylnicki), prepozyt warszawski i kanonik płocki, od 1574 r. Jan Sokolnicki⁴³. Przy ołtarzach ufundowano dwie altarie: św. Anny i św. Wawrzyńca. Były one tak dobrze uposażone, że jak pisze M. Grzybowski: „wielu miejscowych duchownych ubiegało się o ich posiadanie”⁴⁴. Przy farze były ufundowane także dwie mansjonarie. W roku 1503 została erygowana Mansjonaria Matki Bożej Bolesnej, przez biskupa margarytańskiego, sufragana wrocławskiego, dziekana kolegiaty pułtuskiej Aleksandra z Mszczyna⁴⁵. Mansjonarze byli to księża, którzy m.in. na mocy specjalnego funduszu byli zobligowani do codziennego odśpiewania *Officium Parvum de BMV*.

Mansjonaria ciechanowska jest wzmiankowana w roku 1764: *Mansionaria et horum praepositi uscursus B.V.M. in hac ecclesia parochiali Ciechanovien siestfundata, erecta et approbata a Vincetio Przerembski luna 27 Novembris 1503*⁴⁶. Wydaje się, że

³⁹ Opis za M.M. Grzybowski, *Ciechanów. Szkic z dziejów parafii*, s. 11-12.

⁴⁰ W.J. Górczyk, *Topografia sakralna Ciechanowa do roku 1600*, s. 67, p. 84.

⁴¹ ADP, *Acta Episcopalia*, vol. 5, k 81 v.

⁴² *Kodeks Dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, Warszawa 1863, s. 344.

⁴³ Na podstawie „Wykaz przywilejów, dokumentów i aktów kościoła parafialnego w Ciechanowie” z 1784 r. K. Raniecki, *Ciechanów dawniejszy (kościół i dobra kościelne)*, „Kronika Ciechanowska”, Ciechanów 1930-1932.

⁴⁴ M.M. Grzybowski, *Ciechanów. Szkic z dziejów parafii*, s. 29.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 28-29.

⁴⁶ Cytat z wizytacji z 1764 r. za M.M. Grzybowski, *Ciechanów. Szkic z dziejów parafii*, s. 28-29.

Mansjonaria Matki Bożej Bolesnej była erygowana przy kościele św. Piotra, a dopiero od konsekracji murowanego kościoła mariackiego w 1551 r. istniała już przy tymże kościele⁴⁷. 14 marca 1586 r. z fundacji Stanisława Śmiecińskiego erygowano w Ciechanowie Mansjonarię Drogi Krzyżowej, czyli Męki Pańskiej już przy pseudobazylice mariackiej⁴⁸. Oba kolegia mansjonarskie miały liczne nadania obejmujące ziemię, dziesięciny pieniężne, zapisy na majątkach, a także przywileje (jak prawo wolnego połowu ryb w Łydyni)⁴⁹. Z wizytacji parafii z 1775 r. wiemy, że „Bractwo św. Anny w kaplicy kupców, dawniej jest wprowadzone, którego promotorem jest ks. Antoni Grabowski, proboszcz mansjonarski”⁵⁰. Stąd proboszcz mansjonarzy był nazywany „proboszczem od św. Anny”. Obie mansjonarie zostały przyłączone do probostwa ciechanowskiego w 1816 r.⁵¹

Można się zastanawiać, dlaczego postanowiono wybudować murowany kościół w tym miejscu. Wbrew pozorom ta decyzja wcale nie była oczywista. Ciechanów najpierw otrzymuje prawo targu ok. 1358 r. Za tym, że Ciechanów otrzymał prawo targu w 1358 r. przemawia fakt, że już pod koniec XIV w. posługuje się prawem chełmińskim. Świadczy o tym dokument, który dzisiaj znamy z odpisu w tzw. *kapicjanach warszawskich*. Oczywiście na prawie chełmińskim lokowano także wsie, a nawet młyny wolnostojące, ale fakt, że w Ciechanowie w poł. XIV w. funkcjonuje targ, po którym do dzisiaj pozostał ślad w postaci dzisiejszego Skweru TON, jak i fundacja klasztoru augustianów w tym rejonie każe nam domniemywać, że mamy do czynienia z prawem targu, a nie lokacją wsi. Argument ten wzmacnia fakt, że w przywileju lokacyjnym z 1400 r. nie ma mowy o władzach miejskich co znajduje wytłumaczenie, że takowe już funkcjonowały wykształcając się w osadzie z prawem targu⁵². Od 1400 r. Ciechanów posiada prawa miejskie, ale nowo lokowany Ciechanów został przeniesiony 900 m. na północ od *civitas forensis* (miasta targowego)⁵³ – w pobliżu zamku książęcego. Tym samym w Ciechanowie zaistniała dość ciekawa sytuacja: ośrodek kultu znalazł się poza miastem. Miasto otrzymało regularny układ, charakterystyczny dla miast lokowanych. Wzniesiono w jego obrębie kościół

⁴⁷ W. J. Górczyk, *Topografia sakralna Ciechanowa*, s. 71.

⁴⁸ Cytat z wizytacji z 1764 r. za M. M. Grzybowski, *Ciechanów. Szkic z dziejów parafii*, s. 28-29.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ *Materiały do dziejów Ziemi Płockiej. Z archiwum diecezjalnych płockich XVIII w.*, Zebrał i do druku przygotował M. M. Grzybowski, t. 4, Płock 1985, s. 17.

⁵¹ Cytat z wizytacji z 1764 r. za M. M. Grzybowski, *Ciechanów. Szkic z dziejów parafii*, s. 28-29

⁵² W. J. Górczyk, *Lokacja Ciechanowa*, „Notatki Płockie”, t. 58 (2013) nr 4, s. 10.

⁵³ Dokument lokacyjny Ciechanowa z 1400 r.: *Kodeks Dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, s. 343 (VIII).

. AMOR PATRIAE NOSTRA LEX .

pw. św. Małgorzaty, jest on wzmiankowany już w 1427 r. Wydaje się, że bardziej oczywiste byłoby nawet nie wybudowanie nowego kościoła w mieście, ale przeniesienie parafii do już istniejącego kościoła św. Małgorzaty.

Możliwe, że decyzja o odbudowaniu kościoła parafialnego na wzgórzu farnym, a nie w obrębie lokowanego miasta, miała podkreślać autonomię proboszcza w stosunku do władz miejskich Ciechanowa. Przemawia za tym fakt, że już w 1420 r. mieszczenie ciechanowski zawarł układ z Wawrzyńcem (Laurentiusem), kanonikiem plockim i proboszczem ciechanowskim, w którym zapisano m.in:

„(...) Quomodo inter se parte ab utaque lauda verunt, disposurent et concluderunt, quod nullus Praesbiter Victricus vel Ecclesiasticus in potestate et obedientia Plebani existens, nullum Oppidum Ciechanowiensis pro injurijs, vel debitis quibuscunque ad iudicium Spirituale trahere debet, vel citare, sed ipse Plebanus et Consules debent et unicuique sedere tam Spirituali quam saeculari Personae justitiam ministrare (...)”⁵⁴.

Z dokumentu wynika, że w 1. poł. XV wieku proboszcz ciechanowski widział konieczność uregulowania prawnego spraw związanych z jurysdykcją sądową. Pośrednio można wnosić, że skoro dokument ów powstał, to musiało wcześniej dochodzić do konfliktów, lub co najmniej nieporozumień, pomiędzy władzami miejskimi a proboszczem. O rosnącej roli mieszczaństwa ciechanowskiego w tym czasie świadczy fakt, że już w 1442 r. burmistrz jest wybierany spośród trzech kandydatów wskazanych przez mieszczan ciechanowskich⁵⁵. Ponad to można zauważyć, że mieszczenie nie przywiązuje większej wagi do kościoła parafialnego – wizytacje potwierdzają, że mieszczenie nie łożą na utrzymanie i konieczne remonty kościoła. Kościół parafialny z czasem będzie funkcjonował jako kościół szlachecki – to tam właśnie będą się odbywały sejmiki szlacheckie, a kościołem miejskim będzie kościół św. Małgorzaty.

Z rolą kościoła szlacheckiego wiąże się wiele burzliwych wydarzeń, jak wydarzenie z 1701 r., kiedy to szlachta pobili się na sejmiku w farze ciechanowskiej, skutkiem czego w kościele farnym zabito kilka osób, co zakończyło się nie tylko ekskomuniką, ale procesem przed trybunałem koronnym, zaś w 1705 r. ujęto w kościele farnym dwóch szlachciców, którzy chcieli dokonać rabunku, również zostali obłożeni klątwą. Na marginesie można dodać, że takie wypadki nie były rzadkością w Ciechanowie. W 1760 r. na sejmiku szlacheckim, który odbywał się w farze ciechanowskiej, szlachta chciała zabić instygatora królewskiego, ten schro-

⁵⁴ *Kodeks Dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, Warszawa 1863, s. 344.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 345.

. AMOR PATRIAE NOSTRA LEX .

nił się w kościele augustianów, gdzie szlachta nie odważyła się wejść⁵⁶. W 1777 r. w wizytacjach parafialnych zapisano, że w parafii ciechanowskiej wiele osób pozostaje w ekskomunice⁵⁷.

W 1804 r. zaplanowano remont fary, w związku z czym przeniesiono tymczasowo całość życia parafialnego do kościoła augustianów. Remont trwał jeszcze w 1807 r., kiedy to do Ciechanowa wkroczyły wojska francuskie. Ponieważ fara była w remoncie i nie sprawowano tam nabożeństw, Francuzi uznali ją za opuszczoną i żołnierze zrobili w niej piekarnię oraz magazyn mąki, doprowadzając ją do całkowitej ruiny. Skutkiem tego kościół augustianów był jedynym kościołem w Ciechanowie jeszcze do 1827 r.⁵⁸, kiedy to ówczesny proboszcz Rajmund Bagiński odremontował farę i przeniesiono tam na powrót nabożeństwa. Hrabia Wincenty Krasiński wydatnie przyczynił się do odbudowy fary ciechanowskiej. W wizytacjach znajdujemy zapis:

„Dachu tylko nowego potrzeba na którego wystawienie nowego Jaśnie wielmożny generał hrabia Krasiński dóbr opinogórskich pan dziedziczny, którego wsie znajdują się w parafii ciechanowskiej, widząc ten wspaniały kościół za bytnością swoją w Ciechanowie, łaskawie zaoferował zł. 6000 i drzewa z borów swoich blisko Ciechanowa będących co potrzeb, którego tak wielkiej ofiary dowód na piśmie przez niego uczyniony załączam”⁵⁹.

Wincenty Krasiński nie tylko przyczynił się do odbudowy fary ciechanowskiej, ale miał też realny wpływ na parafię jako kolator. Wincenty także oderwał Opinogórę od parafii Pałuki i przyłączył ją do parafii ciechanowskiej. Wybudował w Opinogórze w latach dwudziestych XIX w. niewielki kościół wraz z kaplicą grobową rodu Krasińskich, gdzie zostało złożono ciało żony Wincentego Krasińskiego, a zarazem matki Zygmunta Krasińskiego – Maria Urszula z Radziwiłłów⁶⁰. Był to kościół filialny parafii ciechanowskiej, a od 1866 r. samodzielna parafia⁶¹. W latach 70. XIX wieku rotundę zastąpiono, zgodnie z testamentem generała, obecnie stojącą neoklasycystyczną świątynią, której architektem był Wincenty Rakiewicz. Fundatorką nowej budowli była Róża z Potockich Krasińska, żona Władysława – wnuka generała.

⁵⁶ W. Smoleński, *Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej*, „Przegląd Historyczny”, 2/1 (1906), s. 36-37.

⁵⁷ M.M. Grzybowski, *Ciechanów. Szkice do dziejów parafii*, s. 60-61.

⁵⁸ Ibidem, s. 16-20.

⁵⁹ *Materiały do dziejów Ziemi Płockiej. Z archiwów diecezjalnych płockich XIX w.*, zebrał i do druku przygotował M.M. Grzybowski, Płock 1999, s. 16.

⁶⁰ W. J. Górczyk, *Cmentarz parafialny w Opinogórze i kaplica grobowa hrabiów Krasińskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 1 (2017), s. 39-53.

⁶¹ W. J. Górczyk, *Kościół i kaplica grobowa Krasińskich w Opinogórze*, „Studia Mazowieckie”, r. 9/23 (2014) nr 1, s. 103-111.

Herb hrabiowski Krasieńskich na elewacji południowej kościoła
(*fol. W. J. Górczyk*)

Wincenty Krasieński opiekę duszpasterską w kościele opinogórskim powierzył augustianom ciechanowskim. Pierwszym komendarzem kościoła opinogórskiego, w lipcu 1824 r. został o. Franciszek Cymerman, który pełnił funkcję spowiednika w konwencie ciechanowskim. W tym wypadku dały o sobie znać problemy z pijaństwem w klasztorze augustiańskim. W lipcu 1825 r. o Cymerman został odwołany z funkcji komendarza opinogórskiego właśnie z powodu alkoholizmu⁶². Ojca Cymermana zastąpił inny również ciechanowski augustianin, o. Łukasz Karniewski. Ojciec Karniewski od 1824 r. był wikariuszem w Lekowie. Komendarzem opinogórskim będzie do swojej śmierci w roku 1831, ciesząc się dobrą opinią⁶³. Po jego śmierci opiekę nad kościołem opinogórskim przejmują księża diecezjalni.

Nie po raz pierwszy Krasieńscy w swoich kaplicach osadzali augustianów. To właśnie za sprawą Krasieńskich augustianie są zaangażowani w duszpasterstwo w parafii w Lekowie co najmniej od 1775 r. W wizytacji parafii lekowskiej z tego roku zapisano, że:

„Jest także drugi ks. kapelan w Modle, augustianin w tejże parafii z konwentu ciechanowskiego, przy kaplicy WłmćP Ludwika Krasieńskiego, generała adiutanta wojsk koronnych. O jego życiu i obyczajach przyzwoitych nic się przeciwnego nie dało słyszeć”⁶⁴.

⁶² M. M. Grzybowski, *Parafia św. Zygmunta w Opinogórze*, Płock 2014, s. 50.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Materiały do dziejów Ziemi Płockiej. Z archiwum diecezjalnych płockich XVIII w.*, s. 94.

. AMOR PATRIAE NOSTRA LEX .

W tej samej wizytacji zapisano:

„W dobrach w Modle WImćP Ludwika Krasińskiego, generała adiutanta jest kaplica, miłą od kościoła parafialnego lekowskiego odległa czy konsekrowana nie masz wiadomości. Patronem onej jest pomieniony WImćP Krasiński. Funduszu nie masz żadnego (...) Indult na odprawianie mszy w niej wystarczył się tenże WImćP Krasiński”⁶⁵.

Kolatorami kościoła w Lekowie będą Krasińscy aż do II wojny światowej, do dzisiaj w kościele lekowskim jest monstrancja podarowana przez Wincentego Krasińskiego. Zaś Zygmunt Krasiński i Władysław Krasiński oddali ziemie na teren cmentarza parafialnego w Lekowie. Zdarzało się, że łączono funkcję proboszcza lekowskiego z probostwem ciechanowskim. Takim przykładem jest ks. Antoni Duczymiński, kanonik płocki, proboszcz lekowski i ciechanowski. On też część sprzętów kościelnych przeniósł z Ciechanowa do Lekowa, o zwrot tego sprzętu dopominali się kolejni proboszczowie ciechanowscy⁶⁶. W roku 1836 proboszczem lekowskim został ks. Hipolit Waśniewski, wcześniej komendant opinogórski, którego na probostwo lekowskie prezentował jako kolator lekowski Wincenty Krasiński⁶⁷. Z prawa prezenty jako kolator, Wincenty Krasiński korzystał także w stosunku do parafii pałuckiej. Hrabia Krasiński udzielił prezenty na probostwo pałuckie ks. Franciszkowi Ksaweremu Nałęczowi. W latach 1841-1843 Wincenty Krasiński ufundował wspólnie z parafianami nowy kościół parafialny w Pałukach.

Generał Krasiński jako kolator fary ciechanowskiej często udzielał prezenty do objęcia probostwa ciechanowskiego komendantowi opinogórskiemu. Tak rzecz się miała z ks. Franciszkiem Krzykowskim, który był komendantem opinogórskim od 1831 r., następnie od 1833 r. komendantem fary ciechanowskiej a od 1835 r. proboszczem ciechanowskim⁶⁸. Należy wspomnieć, że to Wincentemu Krasińskiemu kościół farny w Ciechanowie zawdzięcza sprowadzenie relikwii św. Feliksa Męczennika. W 1840 r. hrabia Wincenty Krasiński, kolator kościoła farnego, wystąpił do papieża o zgodę na sprowadzenie tych relikwii. Z relikwiami we wrześniu 1840 r. przybył hrabia Wincenty Krasiński i bp płocki Franciszek Pawłowski. Z rynku ciechanowskiego procesja udała się do kościoła augustianów, gdzie zostali przywitani przez przeora o. Fulgentego Dziubackiego. Relikwie zostały złożone w kościele augustianów. Tam ułożono kości w szklanej trumnie i następnego dnia z kościoła augu-

⁶⁵ *Materiały do dziejów Ziemi Płockiej. Z archiwum diecezjalnych płockich XVIII w.*, s. 96.

⁶⁶ H. D. Wojtyńska CP, *Lekowo dzieje kościoła i parafii*, „*Studia Płockie*”, t. 1. 1973, s. 219.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 215 i 221.

⁶⁸ M. M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej*, t. 3, Płock 2012, s. 159.

. AMOR PATRIAE, NOSTRA LEX .

stianów uroczystą procesją przeniesiono je do fary. W farze ciechanowskiej w 1822 r. przyjął sakrament bierzmowania syn Wincentego Krasińskiego, Zygmunt, jeden z wieszczów.

Ks. Marcei Olszewski również był komendantem opinogórkim (1849-1856), a w 1868 r. otrzymał probostwo i dziekanie ciechanowską⁶⁹. Ks. Olszewski w latach 1876-1878 przeprowadził remont fary, który biskupi płocky Michał Nowodworski i Apolinary Wnukowski określili „nie tylko bez uwzględnienia, ale i wbrew wszelkim zasadom estetyki i archeologii”⁷⁰. Ks. Marcei Olszewski ufundował marmurową chrzcielnicę na podstawie z kamienia szydlowieckiego, zastąpił murowaną ambonę drewnianą, w 1878 r. na jego polecenie Józef Szymański zbudował 18 głosowe organy fundowane przez jednego z zamożnych parafian ciechanowskich, zaś w 1889 r. wystawił murowaną neogotycką dzwonnice, która stoi do dzisiaj na farskiej górze. Następcą ks. Olszewskiego, zarówno na funkcji proboszcza jak i dziekana ciechanowskiego, w 1890 r. został ks. Wiktor Radzikowski, który dokonał kolejnych remontów, przełożył dach, położył nową posadzkę, wybudował pięć ołtarzy neogotyckich, złożone cyborium, wybudował nową zakrystię w miejscu starej, przebudował i powiększył chór. W 1897 r. wybudował nową murowaną, piętrową plebanie. W 1903 r. na wzniesieniu farnym obok dzwonnicy wystawił figurę Matki Bożej. W 1906 r. biskup Wnukowski zapisał „Kościół parafialny pod każdym względem do porządku doprowadzony”⁷¹.

Kolejny remont fary, połączony z przebudową miał miejsce w latach 20. XX w., proboszczem był wówczas ks. Remigiusz Jankowski, dziekan ciechanowski. Projekt wykonał znany architekt Stefan Szyller. Wówczas to przebudowano kaplicę południową, dobudowano zakrystię i okrągłą wieżyczkę kryjącą schody. Wnętrze kościoła ozdobiła polichromia autorstwa Władysława Drapiewskiego. Ks. Jankowski wybudował także dom parafialny (obecnie siedziba KRDP).

⁶⁹ Idem, *Duchowieństwo diecezji płockiej*, t. 2, Płock 2010, s. 262-263.

⁷⁰ Ibidem, s. 263.

⁷¹ Ibidem, s. 324.

